

Warmond of Voorhout?

DOOR

J. G. N. RENAUD

De archeoloog is een wroetertje van professie; hij kan het opgraven nu eenmaal niet laten. Dat hij daarbij wel eens oude strijdbijlen opgraaft, behoort nu eenmaal tot de risico's van het vak.

Zo heeft ook het onderzoek op een hoogst intrigerend terrein binnen de palen van het "Oude Seminarie" te Warmond een strijdvraag uit het begin dezer eeuw, waarop eigenlijk nooit een afdoend antwoord was gekomen, opnieuw onder de aandacht gebracht. De klemmende vraag, waar het nog steeds om gaat, luidde: waar stond het stamslot der Van Teylingens: in Voorhout of in Warmond?

In de veertiger jaren hadden A. Bicker Caarten en W. J. van Varik weer eens verwonderd op het laantje bij de moestuin staan kijken naar het wonderlijke beloop van sloten om de groentenkwekerij van het Oude Seminarie. Van Varik legde hun overpeinzingen vast in een artikeltje voor het jaarboek van 1940.¹

Was deze plek inderdaad dé plaats, waar het steenhuis van heer Dirk van Teylingen had gestaan? In de zestiger jaren kwam het stuk grond braak te liggen, maar voordien was het, zoals men kan begrijpen, intensief beteeld. Daarbij waren nog al eens baksteengruis en scherven aan de oppervlakte gekomen. Vondsten, die de nieuwsgierigheid prikkelden en voedsel gaven aan de veronderstelling, dat er tijdens de middeleeuwen op deze plaats toch wel iets gestaan moest hebben.

Om kort te gaan, in de zomer van 1965 kon een aanvang gemaakt worden met een opgraving op een nagenoeg rond stuk grond van 50 meter middellijn, zuidelijk van het Seminarie en westelijk van de Warmondse straatweg. Hierop kwam in de loop der weken tot veler verrassing een kasteelaanleg te voorschijn van omstreeks 41 x 46 m. Deze bestond kort omschreven uit een zware toren van 11 x 14,50 m, met één zijde opgenomen in het afgeplatte westelijke deel van een overigens rondlopende ringmuur (afb. 1). Tegenover de woontoren bevond zich een vierkant poortgebouw, evenals de woontoren tegen de binnenzijde van de ringmuur aangeleund. Het metselwerk, voor zo ver nog aanwezig, bestond uit zware baksteen van 32 x 15 x 8 cm. Een dergelijk formaat wijst op een bouwtijd in de 13de eeuw; ook de gevonden ceramiek valt gemakkelijk in de 13de eeuw onder te brengen.

Overigens kwamen er nog wat overblijfselen te voorschijn van gebouwen, waarschijnlijk lang na de torens en de ringmuur opgetrokken van veel kleiner materiaal: baksteen van 19 x 10 x 4,5 cm. Het grootste bouwwerk bleek circa 6 m breed en 10 m lang.

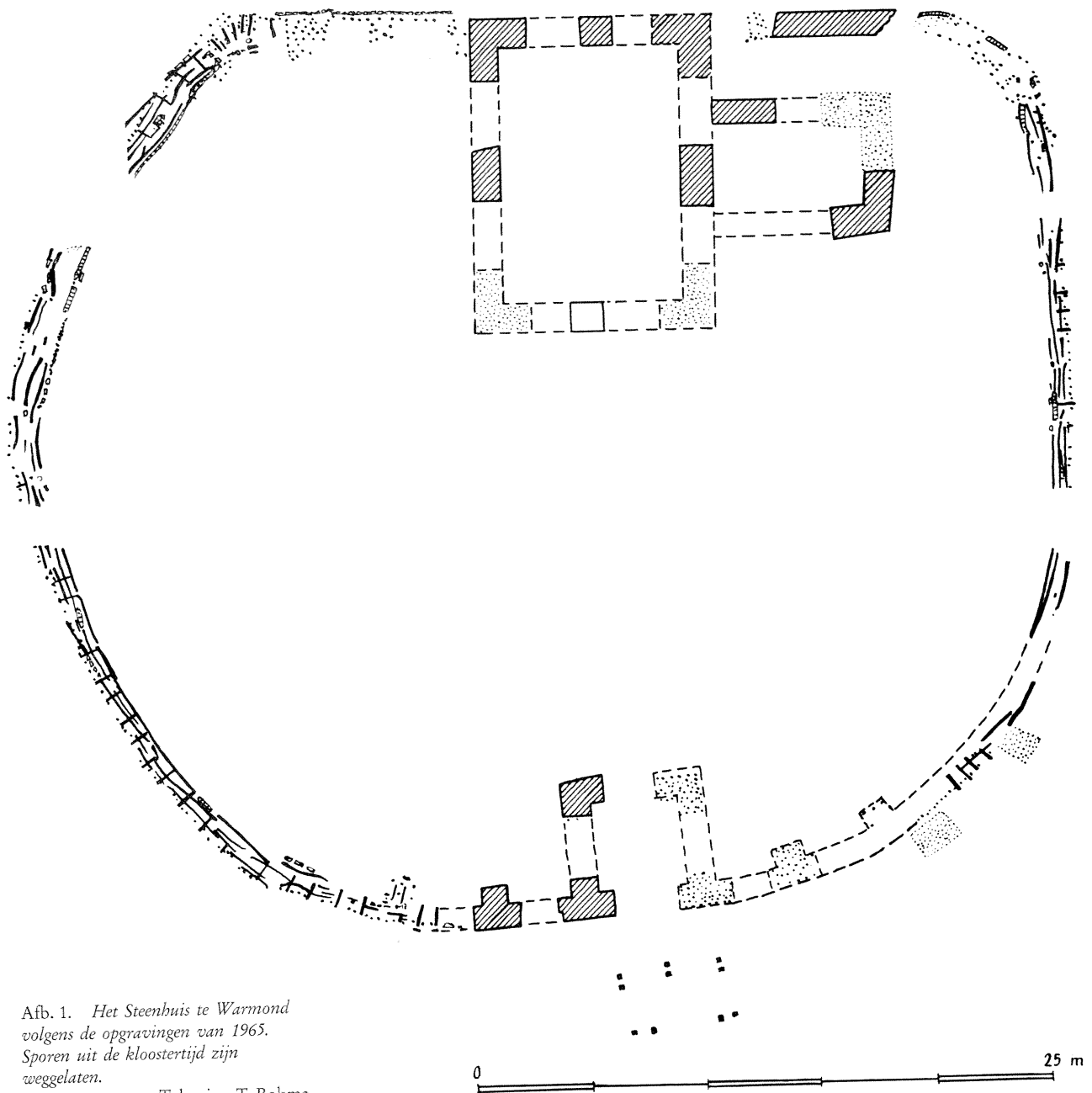
Hadden we eindelijk, na zóvele eeuwen, heer Dirk van Teylingens steenhuis precies gelocaliseerd? In het boek *Heeren en Bueren* (Den Haag, 1969) heb ik het nog in het midden gelaten. Nu ik toevallig opnieuw geconfronteerd word met de nooit bevredigend beantwoorde vraag waar het stamhuis der Van Teylingens heeft gestaan, zal ik mij niet kunnen veroorloven dit vraagstuk te laten voor wat het is.

Het probleem van de jaren rond 1900

Wat is namelijk het geval? In een verhandeling, afgedrukt in de *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, gaat Robert Fruin in op de geschiedenis van "De jongere tak der Van Teylingens".² Overigens een uitbreiding van een vroeger verschenen opstel in de *Rotterdamsche Historiebladen*. Aan het denken gezet door de benaming *Oud-Teylingen* van het Warmondse goed in een oorkonde van 1386 zocht hij naarstig naar een *Nieuw Teylingen* en kwam tot de opvatting, dat dit Nieuw-Teylingen dan wel de ook ons zo bekende ruïne bij Sassenheim moest zijn.³ Hij nam vervolgens — wellicht maar al te grif — aan, op grond van *zijn* interpretatie van een oorkonde uit 1276,⁴ dat heer Dirk van Teylingen omstreeks deze tijd een nieuw verblijf in de duinstreek bouwde en de oude — volgens hem, Fruin, ook verouderde — zetel van het geslacht aan zijn nakomelingen overliet.

Ik citeer Fruin: "Mij komt het waarschijnlijk voor, dat heer Dirk, van wiens rijkdom en aanzien de oorkonden een zoo hooge gedachte geven, niet tevreden met zijn oude en misschien verouderde woning, zich een prachtig steenhuis heeft gesticht in de duinstreek, waar ook de graaf bij voorkeur zijn verblijf hield en zich meer dan één luthuis had gesticht, in de nabijheid der voornaamste steden van Holland."

Als nader bewijs moest dan gelden dat graaf Floris V in 1281 heer Dirk van Teylingen had verkocht "die beden ende boedinghe van Voirhoutte, van Sasnaem, Lisse ende

Afb. 1. Het Steenhuis te Warmond volgens de opgravingen van 1965. Sporen uit de kloostertijd zijn weggelaten.

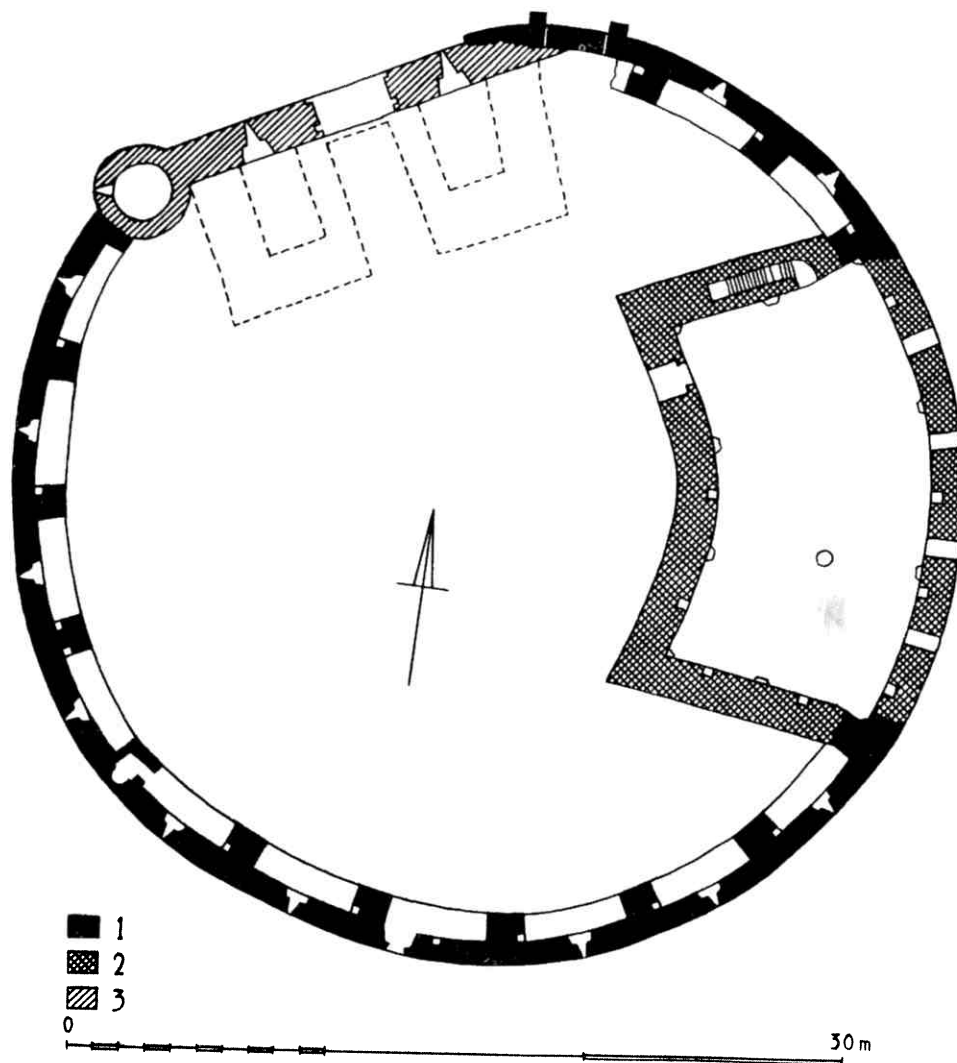
Tekening T. Bokma

Hildegem . . . ende alle die lantzaten, lanthure ende lant dat men van ons te hure hevet binnen den ambochte van Hildegem ende Lisse, in zulken rechte als wyt daer hadden".⁵

Sinds 1898 werd er heel wat over de kwestie geschreven en gepolemiseerd. Alle bekende mediaevisten uit het begin dezer eeuw bemoeiden zich er mee en spoedig tekenden zich twee kampen af. De bekende genealoog Henri Obreen stelde zich diametraal tegenover Fruin op en verklaarde Teylingen/Voorhout voor het stamhuis, daartegenover Teylingen/Warmond — dat trouwens nooit met de naam *Teylingen* is aangeduid! — voor een nieuwbouw van rond 1270 te houden. Hij behandelde

het gehele vraagstuk nog eens in zijn artikelenreeks over de geslachten Teylingen en Brederode.⁶

Het kon niet uitblijven, dat de onvermoeide onderzoeker van de Warmondse geschiedenis W. C. H. Machen zich in het strijdperk wierp en met een verhandeling de mening en inzichten van Obreen fel te lijf ging; hij opteerde onmiskenbaar voor de opvattingen van Fruin.⁷ Het is aandoenlijk in hoe gloedvolle bewoordingen er over dat overigens totaal onbekende steenhuis in Warmond geschreven werd. Machen had er zelfs een plaats voor: een terrein, vlak bij het Warmonder Hek gelegen. Waren hier niet bij graafwerk middeleeuwse moppen voor de dag gekomen?

Afb. 2. Plattegrond van Teylingen/Voorhout.
 1: Dat. XIII A; 2: Dat. XIII B; 3: Wijziging uit de 14de eeuw; het westelijke traptorentje is nog middeleeuws, de rest werd in deze eeuw opnieuw opgetrokken.

Jaap Ypey del.

De beide kastelen vanuit bouwkundig en archeologisch oogpunt

Warmond of Voorhout... een ongelijke strijd! Van het kasteel Teylingen/Voorhout staat nog heel veel boven de grond. Het maakt, dat moet erkend worden, nog een machtige indruk. Over de plaats van Teylingen/Warmond was men het nog allerm minst eens. Ook ná de opgraving van 1965 moet men met enige spijt vaststellen, dat de sporen nu niet bepaald indrukwekkend waren en wat de middeleeuwse slopers in de grond hadden achtergelaten, was na de opgraving weer aan het gezicht onttrokken. Zo gaat dat als regel bij archeologen.

Toch heeft het zin om alleen al met archeologische en bouwkundige maatstaven de beide kastelen met elkaar te vergelijken. Teylingen/Voorhout bestaat in zijn huidige gedaante uit een ringmuur benevens een wohntoren, tegen de binnenzijde van deze ringmuur opgetrokken (afb. 2 en 3). De rondlopende buitenmuur vertoont aan de binnenkant steunberen, waarover eertijds een weergang heeft gelopen. In de nissen tussen de muurpijlers ontwaart de bezoeker lange, smalle spleten ten behoeve van de boogschutters. Schietsleuven, die men in Frankrijk ten tijde van Philips II Augustus (1180-1223) toepaste en bij ons, noordelingen, vooral tijdens de eerste helft van de 13de eeuw. De toegang tot

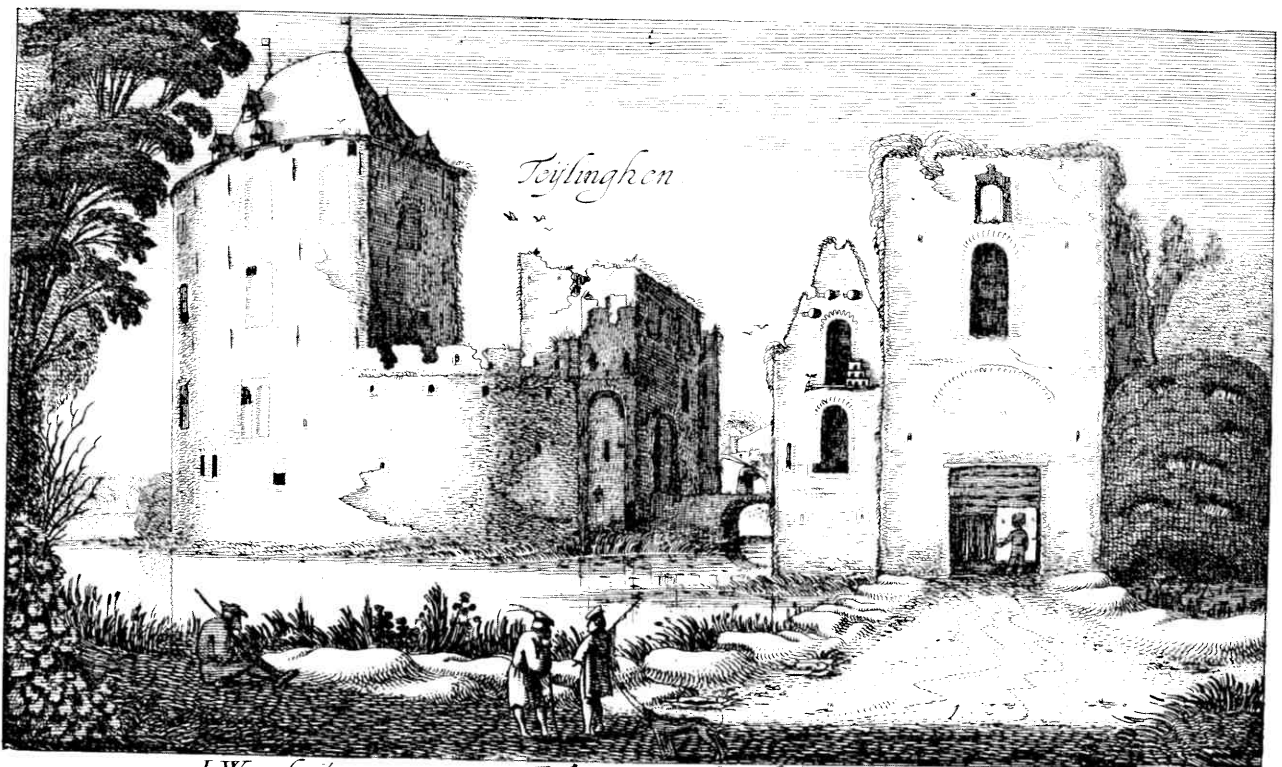
de ruimte binnen de beschutting van de buitenmuur blijkt in de loop der tijden verplaatst te zijn. Vlak naast de oorspronkelijke ingang heeft men tijdens een onderzoek in de jaren 1934 en '35 de grondslagen van een rechthoekig poortgebouw teruggevonden, dat met zijn lange zijde tegen de ringmuur geschoven was en de gebogen muur op deze plaats heeft doen afplatten. Het poortgebouw sprong niet naar buiten, zodat de wand met de poort een deel van de ringmuur uitmaakte. Vóór de doorgang is de onderbouw van een gemetseld bruggehoofd ontgraven, zodat we hier inderdaad met een toegang te maken hebben. Men vindt een en ander trouwens terug op prenten als die van Jan v.d. Velde, uit het begin van de 17de eeuw (afb. 3).

Vóór het kasteel staande ontwaart men die oorspronkelijke ingang, waarvan boven reeds sprake was. Een van boven rondgesloten doorgang in een ruim drie meter breed stukje metselwerk, dat een weinig uit de ringmuur naar buiten springt. De rechtstanden van de doorgang zijn versneden; dat wil zeggen: zij lopen sprongsgewijs naar binnen. Een bouwkundig detail, dat we soms ook aan kerkportalen kunnen opmerken.

De woontoren bevat duidelijke sporen van meerdere verdiepingen en was in het keldergedeelte aanvankelijk overkluisd met een gewelf. Tenslotte een verschijnsel dat iemand bij de bestudering nog het meeste bezighoudt: de toren is kennelijk later gebouwd dan de ringmuur. De gebrekkige aansluiting van de zijwanden op de gedeeltelijk weggebroken steunberen vormt een niet voor andere uitleg vatbare aanwijzing.⁸

Wanneer de tot nu toe geduldige lezer nu eindelijk wel eens wil weten, uit welke tijd dit alles dateert, dan moeten we ons voorzichtiger opstellen dan bedoelde lezer lief is. In *De Monumenten van Geschiedenis en Kunst in Leiden en westelijk Rijnland* spreekt de schrijver E. H. ter Kuile zich uit voor een datering rond 1100, maar daar is hij later toch wel op teruggekomen om meer te neigen tot de door mij voorgestelde tijd van ontstaan: ná de Loonse Oorlog, maar nog in de dagen van Graaf Willem I (1203-1222).⁹ Ik moet bekennen, dat ik niet kan aangeven, waar dan die 12de-eeuwse Van Teylingen's gewoond hebben; dat valt evenwel bij de huidige stand van het archeologisch onderzoek niet te verwonderen. Misschien dienen we hun woonplaats te zoeken op de plek, waar de nu verdwenen voorburcht gestaan heeft. Zolang daar geen archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden valt er niets zinnigs over te zeggen. De motieven voor een bouw van Teylingen/Voorhout in het eerste kwart van de 13de eeuw heb ik uiteengezet in *Kastelen, Ridderhofsteden en Buitenplaatsen in Rijnland*, en schijnen mij nog steeds van kracht.¹⁰ De Hollandse graaf zal de noodzaak van versterkingen binnen het graafschap na de Loonse Oorlog onderkend hebben en zonder aarzeling zijn strijdmaker en bloedverwant Willem van Teylingen het recht

hebben verleend een sterk huis te bouwen. Kennelijk wel onder bepaalde voorwaarden: zo bleef Teylingen met zijn daarbij behorende zes morgen een grafelijk leen en wellicht ook een zogeheten "open huis" van het graafschap. Dit laatste houdt in, dat de graaf er in tijden van gevaar zelfs een bezetting op zou kunnen leggen. De vormgeving van de oudste toegang en die van de schietspleten staat een datering als voorgesteld beslist niet in de weg; zij ondersteunt die in niet geringe mate. Heer Willem van Teylingen zal met zijn "ghesinde" op de voorburcht gewoond hebben. Zoals eerder al opgemerkt zou dit plekje grond nog wel eens een belangrijke aanvulling op de bouw- en bewoningsgeschiedenis van Teylingen voor ons in petto kunnen houden. De woontoren zou in de tweede helft van de 13de eeuw ontstaan kunnen zijn. Ik kom daar later op terug. Het valt op, dat de binnenwand van de toren met de buitenwand meebuigt, waardoor een uitzonderlijke vorm van woontoren ontstaan is. Men moet overigens toegeven, dat een rechte wand nog veel meer bouwkundige en constructieve moeilijkheden zou hebben opgeleverd. Heeft hier, binnen deze toren, graaf Floris op 20 augustus 1266 de oorkonde laten bezegelen, waarbij "die van Lubeck" hun rechten en vrijheden in het graafschap bevestigd zagen? "Datum et actum apud Telynge, anno Dom. M^cCC sexagesimosexto", staat er aan het einde van de schriftuur.¹¹ Zoals gewoonlijk blijken er volgens de bewoordingen edele heren bij de plechtigheid tegenwoordig. De latijnse tekst spreekt letterlijk van "viri nobiles". In de eerste plaats Dirk, heer van Teylingen zelf. Vervolgens Simon van Haarlem en Gijsbrecht van Amstel. Deze ceremonie vond natuurlijk plaats op Teylingen/Warmond, haast Robert Fruin zich ons te verzekeren. Jawel, maar dan is het toch opmerkelijk, dat het steenhuis te Warmond in de dertiende eeuw nooit onder de naam *Teylingen* voorkomt. Sommige auteurs menen, dat de toren geen militaire waarde had. Voor zover we ons in de opvattingen van de 13de eeuw kunnen verplaatsen lijkt ons dit ten onrechte. Het vuurgeschut was nog niet uitgevonden en de boogschutters vonden op de omloop rond het dak, achter de kantelen van de torenbekroning een profijtelijke plaats om aanvallers op een afstand te houden. De verdediging genoot toen nog het voordeel van een standplaats hoog boven de aanvaller. De vensters werden in tijden van gevaar afgesloten met zware luiken, voorzien van veel ijzerbeslag. Zo'n massale toren als die van Teylingen moet naar middeleeuwse maatstaven als een verdedigingswerk van formaat worden beschouwd. Daar komt nog een niet te verwaarlozen punt bij: aan het besluit tot de bouw hebben ongetwijfeld statusoverwegingen mede ten grondslag gelegen. Wat heeft het archeologisch onderzoek betreffende het steenhuis te Warmond aan het licht gebracht? In de eerste plaats valt hier de aandacht op de zware woon-

Afb. 3. Teylingen in 1616; naar een gravure.

toren van 11 x 14,50 m. Dat komt uiteraard mede door de onaanzienlijke overblijfselen van de ringmuur. Tegen de oostwand van de donjon heeft men op den duur een bijgebouw opgericht van 8 x 6,40 m. We vonden bij ons onderzoek van deze bouwdelen slechts hoekpunten en poeren terug. Men moet zich voorstellen, dat deze vrij diep gefundeerde steunpunten verbonden waren door grondbogen, waarop de doorgaande muur was opgetrokken. Uiteraard bleven die grondbogen na het voltoeien van het bouwwerk niet in het zicht; een ophoging van het gehele terrein binnen de ringmuur moest deze funderingsconstructies aan het oog onttrekken. Het loopvlak heeft derhalve zeker twee meter hoger gelegen dan het heden ten dage belopen maaiveld. De noordwand van de toren grensde aan de gracht; de heemwerf — wij zouden zeggen: kasteelwerf — omgaf de oost-, zuid- en westwand van de woontoren met zijn muren van ongeveer 1,40 m. Om deze aanleg nu meteen maar een echte kasteelberg — een zogeheten château à motte — te noemen, komt mij althans niet zo strikt noodzakelijk voor. Het drassige land, de nabijheid van de Poel met zijn watermassa's in winter en voorjaar schijnt mij een voldoende rechtvaardiging om het kasteel-emplacement een paar meter op te hogen, zodat men in het natte jaargetijde toch droogvoets op het binnenplein kon verkeren (afb. 1).

Ter weerszijden van de toren strekken zich rechte stukken buitenmuur van omstreeks acht en negen meter uit;

zij vestigen de indruk te zelfder tijd als de toren te zijn opgetrokken. Deze westelijke sectoren van de ringmuur blijken niettemin veel minder diep gefundeerd dan de toren; de onderste (verdwenen) laag metselwerk rustte op een platform van ingeheide paaltjes. Aan de zuidzijde schijnen zich steunberen af te tekenen: een aanwijzing voor een stukje muur, voorzien van een weergang zoals we in de Burcht te Leiden aantreffen.

Ten zuiden van de toren, op een afstand van rond 19 m, verhief zich het vierkante poortgebouw. Het leunt geheel tegen de ringmuur en springt niet in de gracht naar buiten. Van een mogelijkheid tot flankering van een stukje buitenmuur links en rechts van de toegangspoort kan hier dus geen sprake zijn. Wat wel opvalt zijn de uitmetselingen aan de binnenzijde van de ringmuur. Hebben we hier wederom met een stukje weergang op bogen te maken, zoals in de boven reeds ten tonele gevoerde Burcht van Leiden? Het heeft er de schijn van, dat een eventuele weergang zich dan toch niet tot aan de woontoren voortzette.

Men kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat de woontoren met de aansluitende rechte muurgedeelten en de poorttoren met de eveneens ter weerszijden aansluitende delen van de ringmuur uit één en dezelfde bouwphase zijn. De stukken van de buitenmuur, die woontoren en poort met elkaar verbinden, vertonen met hun onderbouw van kespen en slieten (horizontale en verticale funderingsbalken) een gans andere construc-

tie en de geringe dikte — nauwelijks een meter! — doet de vraag opkomen, of we hier met een stevige, hoog opgaande kasteelmuur te maken hebben. Een weergang valt hier niet aan te tonen en men is zeer geneigd, voor deze bouwdelen een latere tijd van ontstaan aan te nemen.

De verschillen met Teylingen/Voorhout springen zonder meer in het oog. Terwijl we uit de oude perkamenten en door afbeeldingen voldoende ingelicht zijn over het bestaan van een voorburch bij de nog bestaande ruïne, tasten we ten aanzien van Teylingen/Warmond wat een voorburch betreft in het duister. Geen enkele bron vermeldt een voorburch bij het “Huys te Warmond”. Ook het terrein verraadt geen overigens verdwenen groep gebouwen, omgeven door een eigen gracht.

Het uitgangspunt bij Teylingen/Voorhout was de ringmuur. Veel woonruimte kan er — voor zover we de onderzoeken van de jaren 1934-1935 mogen vertrouwen — binnen de ringmuur niet geweest zijn. In feite had deze aanvankelijk een functie als laatste toevluchtsoord. De woonfunctie kreeg eigenlijk pas betekenis, toen de merkwaardige woontoren tegen de ringmuur werd opgetrokken.

Bij Teylingen/Warmond ligt de situatie precies tegengesteld. Onmiskenbaar domineert hier de zware woontoren. Men krijgt de indruk, dat de bouwers begonnen zijn aan de rand van een terrein een steenhuis op te trekken met de bedoeling een — ons onbekend — bouwplan in de loop der jaren te realiseren. Binnen het kader van de plannen heeft men kennelijk ter weerszijden van de woontoren maar vast een gedeelte van de buitenmuur opgetrokken; ook een verdedigbare toegang tot het kasteelterrein zal in dezelfde fase — die overigens meerdere jaren geduurd moet hebben — tot stand gekomen zijn.

Dit alles uitgevoerd in een bouw materiaal, dat zeer wel op de tweede helft van de 13de eeuw kan wijzen: een rode, soms wat gele baksteen van 32 x 15 x 8 cm.

Dit brengt ons tot de vraag, welke datering we aan de activiteiten in Warmond moeten verbinden. Het is ogenschijnlijk niet de bedoeling geweest een alleenstaande woontoren in zijn eigen omgrachting te stichten. Het ziet er meer uit, dat het uitgangspunt overeenkomstig was met dat in bijvoorbeeld Polanen en Hellenburg: een toren aan de rand van een terrein — de heemwerf —, waardoor men nog alle kanten uit zou kunnen. Hoewel dus alle mogelijkheden nog open waren, heeft men de aanpassing aan woontoren en poortgebouw gezocht door de rondlopende verbindingsmuren. Vermoedelijk mogen we hier een latere “verstening” in zien van een uit de eerste bouwperiode daterende wal en/of palissadering. De nieuwe opvattingen, die tijdens de laatste decennia van de 13de eeuw in de kastelen van graaf Floris V tot uitdrukking kwamen, zien we hier beslist

nog niet richtinggevend werken (b.v. het Muiderslot!). Toegegeven: het bouwen van een kasteel was tijdens de middeleeuwen een onderneming van lange adem. Maar, men was er niet afkerig van tijdens dit proces de planning aan nieuwe inzichten aan te passen. Al met al lijkt mij een datering rond het midden van de 13de eeuw het meest aannemelijk.

Teylingen/Warmond in de archivalische gegevens

Het zal de lezer niet ontgaan zijn, dat de auteur zich welbewust een uitgangspunt geschapen heeft om tot een bewijsvoering te komen voor de stelling, dat we met de hier in Warmond opgegraven kasteelresten inderdaad te maken hebben met het steenhuis van Dirk van Teylingen; het huis namelijk, dat in de oorkonde van 1276 voor het eerst vermeld wordt. Ik vestig er hier nog eens de aandacht op, dat de oorkonde niet spreekt van *Teylingen*, maar van heer Dirk van Teylingen's *steenhuis*, later ook wel (in het testament van zijn zoon Jan van Teylingen bijvoorbeeld) het *huis te Warmond* genoemd. Vrij eigen, allodiaal bezit van heer Dirk. Teylingen/Voorhout was en bleef een leengoed van de grafelijkheid van Holland!

Bij het huis in Warmond behoorde een grondbezit van tien morgen en het heeft er alle schijn van dat dit altijd zo is gebleven. Een herkenbaar gegeven dus. In 1386 namelijk schenkt Hertog Albrecht als graaf van Holland een stuk grond van tien morgen in Warmond, dat oudtijds de hofstede van Oude Teylinge genoemd werd, aan de abt van de abdij Kamp bij Keulen om er een klooster te bouwen. Door het uitsterven van de hoofdstam van het geslacht Teylingen waren alle Teylingse goederen aan de grafelijkheid van Holland vervallen en de graven konden er dus vrij over beschikken. Men bedenke hierbij, dat de betekenis van het woord *hofstede*, ook wel *hofstad*, toen een geheel andere was dan heden ten dage. Men duidt er tijdens de middeleeuwen het stuk grond mee aan, waar een huis of woning op staat. En als het gebouw inmiddels verdwenen is, schrijft de middeleeuwse klerk vaak verduidelijkend in zijn oorkonde over de hofstad, “waer het huys te staen plach”.

Op het moment, waarop hertog Albrecht de grond weg-schenkt staat er dus geen bewoonbaar huis of boerenhofstede meer, zoals sommigen ons willen doen geloven. Het gaat bij die schenking uitsluitend om een *eertijds* bebouwd plekje benevens tien morgen. De kloostergebouwen werden overigens — veel later — niet opgetrokken op het voormalige kasteelemplacement, maar wel in de directe omgeving. Dat gebeurde pas om nader te preciseren — nadat heer Jan van der Woude dit door een schenking in 1412 financieel mogelijk had gemaakt. Deze Jan van der Woude was ambachtsheer van Warmond en bewoner van het huis te Warmond — dat, zij het in gewijzigde vorm, nog steeds bestaat. Henricus

12de eeuw ontstaan zou kunnen zijn — om Robert Fruin tegemoet te komen — lijkt ons aan gerechte twijfel onderhevig. In de eerste plaats zou in dat geval het gebruikte bouw materiaal — baksteen! — op de tweede helft van de 12de eeuw dienen te wijzen. Dit nu zou niet absoluut onmogelijk zijn, al behoort men wel in aanmerking te nemen, dat die 12de-eeuwse baksteen als regel wel wat dikker is — zo tegen de 10 cm — dan de in het metselwerk teruggevondene. Bovendien treffen we in de 12de eeuw nog vaak tufsteen — een natuursteen! — aan in plaats van baksteen. Maar bovenal behoren we er op te wijzen, dat men in de 12de eeuw een voorkeur had voor een woontoren *middenop* de kasteelstede, los van de ringmuur.

Voor wie niet geheel onkundig is van het taalgebruik in oorkonden en wie de gedragsregelen van dynasten, hogere en lagere adel enigermate bekend zijn, ligt het probleem van de stichting niet zó moeilijk. Vanzelfsprekend kan bij de behandeling van deze kwestie een stukje geschiedenis van het graafschap — in grote lijnen althans — niet gemist worden.

Om even de herinnering op te frissen. Henri Obreen gaf aan een stichting rond 1270 de voorkeur en wees er op, dat het bouwen van een sterk huis zelfs voor een rijk en machtig edelman afhankelijk was van de toestemming van het grafelijk gezag; de graaf beschikte namelijk naar goeddunken over het versterkingsrecht. Dit was een oud regaal, een voorrecht van de kroon. Een keizer van het Duitse Rijk, een koning van Engeland of Frankrijk beschikte oudtijds hierover. Later kwam het ook de bisschoppen, graven en hertogen toe, rechtens sinds het begin van de 13de eeuw of misschien al sinds het midden van de 12de eeuw. Er zijn voorbeelden te over van gevallen, waarin een edelman — een ambachtsheer bijvoorbeeld — verlof krijgt om een sterk huis te bouwen. Maar dan wel met het voorbehoud, dat het te bouwen steenhuis aan de graaf in leen opgedragen dient te worden om vervolgens als grafelijk leen te boek te staan. Soms ging de grafelijke inmenging nog verder en eiste hij, dat het huis te zijner beschikking zou staan, zodat hij er in tijden van nood een bezetting op zou kunnen legeren. Hij bracht het nieuw te bouwen huis dan onder het openingsrecht, het *jus aperturae*.¹⁵

Als begeleidingsverschijnsel van het spel der politieke krachten geviel het wel eens, dat een edelman op aansporing van een groot heer met politieke aspiraties een sterk huis bouwde op zijn eigen, vrije grond (*allodium*) en voor de daaruit ontstane kosten dan ook min of meer schadeloos werd gesteld. Men kon van de man, die aan de geheime inblazingen gehoor gaf niet verwachten, dat hij de kosten geheel en alleen zou dragen of zich tevreden zou stellen met min of meer vage beloften aangaande profijtelijke zaken in een verre toekomst. Het risico, dat de rechtmatige landsheer er wat onvriendelijk op zou reageren, was toch al groot genoeg. Graaf Otto II van

Gelre bijvoorbeeld poogde op de geschetste manier zo nu en dan in het territorium van de bisschop van Utrecht te penetreren.

Holland in de 13de eeuw

Maar nu dan het stukje geschiedenis van het graafschap Holland, dat ons moet helpen om te begrijpen welke ontwikkelingen er tijdens het leven van heer Dirk van Teylingen (1244 - 9 november 1289) plaats grepen en met welke beleidslijnen heer Dirk daarop reageerde.

Het is vanzelfsprekend algemeen bekend, dat in het jaar 1256 graaf Willem II “doet bleef up die Vriesen”. Dat wil zeggen: hij sneuvelde bij een poging om de Westfriezen aan zijn gezag te onderwerpen in de buurt van het dorpje Hoogwoud. Zoontje Floris was toen nog nauwelijks anderhalf jaar oud. Hij kwam nu onder voogdij van zijn oom Floris, sedertdien bijgenaamd “de Voogd”. Evenwel, slechts tot eind 1257; oom Floris stierf onverwacht nog vrij jong. Vanaf die tijd zien we de zuster van de gesneuvelde graaf Willem II — tante Aleyd van Henegouwen — als voogdes optreden. Mét haar maakte het geslacht van de Avesnes zijn intrede in de graafschappen Holland en Zeeland. De Hollanders en Zeeuwen zouden daar later wel meer van gaan merken.

Aleyd bleef formeel voogdes tot in 1266 — het tijdstip waarop de twaalfjarige knaap geacht werd meerderjarig te zijn geworden — maar bleef uiteraard, naast anderen, voorlopig nog een grote invloed op hem uitoefenen. Vrijwel tot haar dood in 1284!

Tante Aleyd kreeg niet overal een goede pers en met name in Holland vormde zich onder de adel een groepering, die haar soms bepaald niet welgezind was en haar regeringsdaden argwanend op de voet volgde. Toen dan ook de Gelderse graaf Otto II in 1263 een kennelijk onbedwingbare neiging voelde om zich met de Hollandse zaken te bemoeien zag hij zich in zijn voornemen al spoedig versterkt door een Hollands legertje. Tante Aleyd vluchtte met haar zoon Floris van Henegouwen en neefje Floris V naar Zeeland, waar zij op een grote groep beschermers kon rekenen. Bij Reimerswaal kwam het tot een klein formaat veldslag, die de Zeeuwen verloren. Edoch, even plotseling als graaf Otto was gekomen verdween hij na een jaar weer. De schrik moet bij de Voogdes lang nagewerkt hebben. De ervaring, dat zij toch in Holland niet erg veilig bleek te zijn zal één van de overwegingen geweest zijn die haar er toe gebracht hebben om te zien naar een plaats, waar zij op den duur op een gezagstrouwe bevolking zou kunnen steunen. Zij vond die plek bij het huidige Schiedam, toen Nieuwerwsce geheten.¹⁶

Zij was trouwens al in deze buurt actief geweest, getuige het in december 1262 van de bisschop van Utrecht verkregen verlof om daar een kerk te doen bouwen. Waarschijnlijk liet zij toen eveneens een begin maken met het

optrekken van het latere Huys te Riviere. De uitgestrekte voorburcht zou er op kunnen wijzen, dat er rekening was gehouden met de noodzaak, de steeds groeiende bevolking in tijden van nood een toevluchtsoord te kunnen bieden. Vooralsnog voorzag zij haar trouwe onderdanen van een gasthuis.

Haar op zich nobele streven moet Floris V toch wel als een ongewenste ontwikkeling hebben gezien en in 1268 kwam het tot een conflict. Floris greep krachtdadig in en noodzaakte tante Aleyd haar huis te Nieuwerscie (Riviere!) aan hem af te staan. Wellicht om de tegenstellingen niet al te zeer op de spits te drijven — maar wie vermag in onze dagen de overwegingen van een vorst als Floris nog te doorgronden? — beleende hij zijn neef Floris van Henegouwen met het zo juist verworven kasteel.

De Henegouwer bleek er duidelijk op uit om zich een sterke positie in het graafschap te verschaffen en verwierf in de volgende jaren veel bezit in het Westland en op de Zeeuwse eilanden. Floris V deed een poging om de activiteiten van zijn neef in een andere richting af te leiden: hij belastte hem op 31 mei 1271 met het bewind van Zeeland. Neeflief werd daar zoiets als stadhouder. Deze hoge maatschappelijke positie moet de Henegouwer in nauwer contact hebben gebracht met het machtige geslacht van de heren van Voorne, sinds lang burggraven van Zeeland.²³ In 1273 draagt graaf Floris zijn bewindsman op een stenen huis te bouwen op de Mortier in Arnemuïden. Maar intussen had hij hem op 7 september 1272 het baljuwschap van Zuidholland al opgedragen. Om alle misverstand weg te nemen: toendertijd de streek rond Dordrecht.

Floris van Henegouwen en Dirk van Teylingen

Heer Dirk van Teylingen verkeerde ongetwijfeld regelmatig in de grafelijke kring. Het beschikbare oorkonde-materiaal bewijst, dat hij herhaaldelijk als mede-zegelbaar optrad. Anderzijds valt uit bepaalde oorkonden op te maken, dat de jonge Floris V nog al eens op Teylingen/Voorhout vertoefde. Voor het jaar 1266 staat vast, dat Dirk als baljuw van Rijnland fungeerde. Hoe lang hij die functie bekleedde, valt bij gebrek aan gegevens niet uit te maken. Wellicht is het helemaal niet zó toevallig, dat Floris V op 20 augustus 1266 een oorkonde met zijn zegel liet bekrachtigen “apud Teylingen” oftewel: op het Huis Teylingen. Zoiets gebeurde opnieuw vlak voor Kerstmis, 19 december 1266.

Men werd in de dagen van Floris zeker geen baljuw voor het leven, maar men bleef dan toch tot de kringen behoren, waaruit de hoogste ambtenaren voortkwamen. Kringen, die op grond van gemeenschappelijke belangen een grote samenhang vertoonden. Of, beheerst werden door bittere controversen. Men krijgt de indruk, dat Floris van Henegouwen en heer Dirk van Teylingen bij tijd en wijle verbonden waren door overeenkomstige be-

langen. Meer nog: zij schijnen elkaar met grote welwillendheid in de kaart te hebben gespeeld. Deze welwillendheid komt herkenbaar aan de oppervlakte, wanneer heer Dirk van Teylingen Floris in 1276 zijn huis te Warmond opdraagt en daarvoor zijn leenman wordt. Op zich is dit niets bijzonders. Het kwam vaak voor, dat een edelman een gedeelte van zijn allodiaal goed opdroeg aan een machtig heer. Daniel van de Merwede bijvoorbeeld werd op een gegeven moment leenman van de heer van Voorne voor zijn Huis te Merwede. Maar, om op Warmond terug te komen: in de betreffende oorkonden wordt het Huis te Warmond omschreven als “onse stenhuis ende onse woninghe te Waremonde, die wi daer hebben ende houdende siin, met tien morghin lants die an dat hoes ligghen bi der oestside”. Hoewel Fruin, Obreen en anderen zich destijds uitvoerig met de betreffende oorkonde hebben beziggehouden loont het dit stuk nog eens goed te lezen. Daarbij moeten we in aanmerking nemen, dat er twee versies teruggevonden zijn. Men vindt ze als bijlage 1 en 2 afgedrukt achter deze verhandeling. Bijlage 1 geeft de korte versie, slechts bekend uit een vidimus, zonder datum, bewaard in het archief te Rijssel. Bijlage 2 reproduceert het langere stuk: een oorspronkelijke oorkonde, bewaard in Bergen, Henegouwen.

De overeenkomst (zie bijlage 2) bevat een hoogst opmerkelijke zin, waaraan Obreen c.s. geen aandacht hebben geschonken. Zij hebben zich namelijk uitvoerig beziggehouden met de bepalingen omtrent de erfopvolging, die inderdaad opmerkelijke en onverwachte gevolgen hebben gehad. Ter vergelijking: in bijlage 1 leest men kortweg “dat hus ende deze woninghe, die voreghenoemt siin sal gheriet siin Florense ende sinen arfnamen”. Bijlage 2 is op dit punt veel uitvoeriger: mocht Floris sterven zonder wettige erfgenamen nog vóór zijn moeder (Aleyd van Henegouwen) dan zou heer Dirk's steenhuis vererven op Aleyd. In het geval dat ook deze overleden was, dan zou zijn broeder, Jan van Henegouwen, recht op het steenhuis hebben. En om in alle eventualiteiten te voorzien: mocht ook Jan niet meer tot de levenden behoren, dan zou het steenhuis te Warmond vererven op degene, die op het moment van Floris' overlijden gerechtigd zou zijn als leenman van het Huis te Riviere op te treden. Een duidelijke link dus tussen de leenman van het Huis te Riviere in Schiedam en het steenhuis te Warmond. W. C. N. Machen, de geschiedschrijver van Warmond in het begin dezer eeuw, heeft juist deze bepaling m.i. geheel verkeerd geïnterpreteerd. Nu dan de opmerkelijke zin, die boven al aangekondigd werd: “dit hoes ende dese woninghe die vornomt siin, sal ghereet siin Florens ende sinen vrienden te sinen dienste ende te sinen wille of ende up te varne ende te wesene als up siin rechte eyghin, dat men van hem te lene hout ende dit sol siin sunder quaden archlist ende sunder quaden verpel ende sunder jeghen den rechten here van den lande . . .”.

Hier staat m.i. niet meer en niet minder, dan dat heer Dirk zijn steenhuis in Warmond, deel van zijn vrij eigen (allodiaal) goed, heeft opgedragen niet slechts als leen, maar tevens als open huis. Dit betekent, dat Floris het huis in alle opzichten tot zijn beschikking krijgt, zelfs om er in een gegeven situatie een bezetting op te leggen. Er is hier sprake van het boven reeds behandelde openingsrecht, het jus aperturae. Maar wel met één, beslist niet te verwaarlozen voorbehoud: het steenhuis mag niet benut worden als steunpunt tegen “den rechten here van den lande”, dus tegen de hollandse graaf Floris V. Het gaat hier om een bepaling, die we bij de open huisconstructie regelmatig tegenkomen in het ons ter beschikking staande oorkondenmateriaal.

Wat heer Dirk bewogen mag hebben om zo ver te gaan, blijft in het verborgene. Misschien de onbesuisde aanval óp en de mislukte krijgstoct tegen de Westfriezen in 1272. In ieder geval moet zijn aandeel in de belangen van moeder en zoon Van Henegouwen aanmerkelijk zijn geweest. Dat wordt nog duidelijker, wanneer we ons met een stuk van 22 november 1276 gaan bezighouden (bijlage 3). Obreen neemt m.i. terecht aan, dat deze oorkonde niet van 1256 dateert, zoals de afschrijver wil doen geloven. We lezen daaruit, dat heer Dirk van Teylingen bevestigt van Floris van Henegouwen 50 pond Hollands te hebben ontvangen in voorschot op de 200, die Floris hem schuldig was. Uit andere stukken blijkt, dat dit niet zomaar een schuldbekentenis was, maar wel degelijk in verband gebracht behoort te worden met het steenhuis te Warmond.

Fruin, Obreen en anderen hebben aangenomen, dat deze 200 pond beschouwd dienen te worden als een vergoeding voor het zich begeven in een leenverhouding; een verandering van maatschappelijke status, die heer Dirk misschien toch niet al te licht zal zijn gevallen. Fruin ziet de betaling dus als het vergulden van een toch wel bittere pil. Echter, in aanmerking genomen de praktijken die in de middeleeuwse gevechten om de macht schering en inslag waren, heeft schrijver het vermoeden, dat die 200 pond Hollands als een tegemoetkoming in de bouwkosten van het steenhuis behoren gezien te worden. Heer Dirk heeft in deze gedachtengang ongetwijfeld op aansporing van de Henegouwers een nieuw steenhuis gebouwd op eigen grond (allodiaal bezit), dat voor een sterk huis zou kunnen doorgaan; hij stelde het de Henegouwers zelfs als “open huis” ter beschikking. Niettemin liet heer Dirk er zich wel voor betalen. Hij maakte bovendien het bekende voorbehoud, dat dit open huis niet tegen de landsheer misbruikt zou mogen worden. Hoewel het hoofd van het geslacht Teylingen evenals de heer van Voorne ongetwijfeld voor één der machtigen in het graafschap mocht gelden, riskeerde hij toch liever geen conflict met zijn landsheer.

Het ligt in de geest van de tijd, dat dit verdrag al heel snel na de eerste fase van de bouw tot stand is gekomen. De

donjon moet toch wel bewoonbaar zijn geweest. Analoge gevallen zijn zonder veel moeite op te sporen. De Gelderse graaf Otto II bijvoorbeeld volgde de geschetste tactiek soms tegenover de bisschop van Utrecht.

Kennelijk betekende de overeenkomst van 1276 voor Floris V de bekende druppel. De verhouding met Floris van Henegouwen moet er in de volgende maanden bepaald niet beter op zijn geworden. Maar op 3 oktober 1277 kwamen de betrokkenen toch bijeen om de geschillen bij te leggen. Zij ontmoetten elkaar in het Minderbroederklooster te Dordrecht en, vertoevende in de boomgaard, groeide uit de discussies een verklaring waarin de beide heren blijk gaven van goede wil te zijn. Afsproken werd hun geschillen over *de versterkingen en leenmannen in Holland en Zeeland* voor te leggen aan de heren van Breda en Leuven. Deze bereidverklaring ging vergezeld van het dringende verzoek aan de scheidsrechters om vóór 1 november tot een uitspraak te komen.¹⁷

Zoals zo vaak in dergelijke netelige kwesties liet het oordeel op zich wachten. De tijd moest klaarblijkelijk de scherpe kanten aan de zaak ontnemen. Tenslotte kwam er in augustus 1281 een uitspraak tot stand.¹⁸ Het schijnt op de bewuste dag zulk een fraai weer geweest te zijn, dat de heren opnieuw de kalmerende sfeer van de boomgaard bij de Minderbroeders opgezocht hadden.

De Henegouwer kreeg de pin op de neus: “voort haer Florens die ne sal gheenrehande veste in des graven lande maecken, *noch coopen, noch manschape ontfæen*, het ne sij bij sgraven wille”. “Dit sechgen was geseghet tote Dordrecht in der Minderbroeder boemgeert . . .”, besluit het stuk.

De scheidslieden hielden zich ten aanzien van het steenhuis te Warmond op de vlakte en lieten het aan graaf Floris V over zelf te beslissen, wat hij er mee aan wilde. Het heeft er alle schijn van, dat hij pas verandering in de bestaande verhoudingen zou kunnen brengen, wanneer hij de bekende 200 pond aan de Henegouwers terugbetaald zou hebben. Men leze er de oorkonde op na! Daar heet het: “Voort van den huuse te Waermonde dat die heere van Teylinge te leen helt van haren Florense, dat sal aen sgraeven wille staen, weder hij liever hevet, dat die manschepe blive alzoe danne hi wederen doe haeren Florense also vele also dat huus haren Florense ende zire moeder ghecost hevet”.

Naar het schijnt heeft graaf Floris eieren voor zijn geld gekozen en de terugbetaling in een of andere vorm doen plaatsvinden; gebrek aan bronnen belet ons de juiste afwikkeling van de zaak te volgen. Misschien is heer Dirk in de situatie gemanoevreerd, waarin hij die 200 pond in feite zelf opbracht. De belening van heer Dirk met o.a. de bede, de botting en verdere rechten te Voorhout, Sasenheim, Lissen en Hillegom tegen betaling van 1333 pond Hollands op 20 maart 1281 schijnt hierop te wijzen.¹⁹

Heer Dirk van Teylingen heeft niet lang voldoening gehad ten aanzien van de verkregen rechten in Voorhout enz.: op 9 november 1289 overleed hij. Wel mag men vaststellen dat hij Teylingen met zijn zes morgen lands door de aankoop van 20 maart 1281 een zwaarder accent heeft gegeven. Een aanwijzing voor het vermoeden, dat hij het steenhuis te Warmond na de uitspraak van 1281 liet voor wat het was en zich op Teylingen/Voorhout concentreerde. Zoals er ook overtuigende motieven zouden zijn aan te voeren om aannemelijk te maken, dat het heer Dirk is geweest die Teylingen/Voorhout — en dan rond de jaren zestig — met de bouw van de grote wohntoren tot een residentie van allure heeft ontwikkeld. Helaas stierf met hem de hoofdtak van het geslacht uit en vervielen de Teylingse lenen aan de grafelijkheid. Floris beleende Catharina van Durby, de weduwe van zijn zeer machtige leenman en burggraaf van Zeeland, met veel van dit goed. Zij noemde zich dan ook in den vervolge “Katerina van Vorne ende van Telinghe”.²⁰ Zij zal ongetwijfeld wel eens op Teylingen verbleven hebben, maar in den regel zal het huis slechts bewoond zijn geweest door een kastelein. Misschien heeft zij het zelfs in achterleen uitgegeven.¹⁶

Het steenhuis te Warmond ná 1289

Wat gebeurde er nu met het steenhuis te Warmond? Bij het naspeuren van de geschiedenis heeft men in ieder geval het voordeel, dat verwisseling met Teylingen/Voorhout niet zo gemakkelijk zal plaatsvinden. Heer Dirks steenhuis heeft nooit een eigen naam gehad. Het wordt steeds weer aangeduid als het huis of het steenhuis te Warmond. Het heeft bij de naamgeving aanwijsbaar altijd een tweederangs rol vervuld. Dirk heet nooit “Dirk van (het) Steenhuis” of “Dirk van Warmond”, maar altijd Dirk van Teylingen. Ook in de volgende generaties blijft de naam “van Teylingen” favoriet. Dat men in de 14de eeuw in Warmond wel eens sprak van “Oude Teylinghe” — kennelijk in een goed bedoelde poging duidelijkheid te scheppen — heeft oorzaken, die nog aan de orde komen.

Wanneer de bepalingen ten aanzien van de erfopvolging, die heer Dirk in de oorkonde van 20 november 1276 had laten opnemen inderdaad richtinggevend zijn geworden, zou eerst zoon Willem, vervolgens zoon Jan en tenslotte hun oudste zuster en verdere nakomelingen tot een bepaalde graad aan de beurt komen om het steenhuis als leen te bezitten. Echter, Willem stierf kinderloos zeer kort na zijn vader. Sommige onderzoekers hebben zich erg veel moeite getroost om te achterhalen, wat er nu precies na het overlijden van heer Dirk is gebeurd.²¹ Dank zij vele aanvullende, tot nog toe onbekende gegevens die de heer C. Hoek mij met grote bereidwilligheid deed toekomen mitsgaders het terugvinden van het testament van Jan van Teylingen is het mij mogelijk

enige duidelijkheid te brengen in de gebeurtenissen. Heer Jan blijkt inderdaad het steenhuis te Warmond van zijn broer geërfd te hebben. Bij testament van 15-12-1299 bepaalde hij onder meer, dat het steenhuis met de 10 morgen zal vererven op zijn zuster Margriet van Teylingen. Heer Jan behoort 13 november 1304 kennelijk niet meer tot de levenden; dientengevolge zal het bepaalde in het testament van Jan in werking getreden zijn en mogen we Margriet van Teylingen, Vrouwe van Hagesteyn, in het bezit van het leengoed het steenhuis te Warmond verwachten. Dat zij er ook woonde, lijkt niet erg waarschijnlijk. Na haar overlijden — in ieder geval vóór 1316 — schijnt het goed niet op een van haar kinderen overgegaan te zijn, maar aan de grafelijkheid te zijn vervallen. Of de graaf het Huys te Warmond toen ook aan Katerina van Voorne heeft gegeven, is niet duidelijk. Jan van Teylingen zelf had Ghijsbrecht, zoon van zijn zuster Margriet uit haar tweede huwelijk met Ghijsbrecht uten Goye als leenvolger ná Margriet aangewezen. “Alsoe verre als mant van den (leen)heere vercrigen mach”, had hij er voorzichtig aan toegevoegd. Voorzag hij de mogelijkheid, dat de landsheer, als bezitter van het Huys te Riviere tevens leenheer, het Warmondse leen aan zich zou kunnen houden?

Op 26 september 1328 komt Catherina van Durby te overlijden. In de Voornse goederen wordt zij uiteraard opgevolgd door haar zoon Gerard. De Teylingse lenen vervallen in eerste instantie weer aan de graaf van Holland. Deze, graaf Willem III, behield zich klaarblijkelijk de vrijheid om naar goeddunken over de Teylingse lenen te beschikken. Het heeft er alle schijn van, dat hij Teylingen/Voorhout voorlopig in eigen beheer hield. Wellicht bestemde hij het kasteel al spoedig tot ambtswoning van de houtvester van Holland. In 1339 werd heer Symon van Benthem, houtvester van 1337 tot 1342, met Teylingen/Voorhout beleend. Het goed bestaat dan uit het Huys Teylingen, zes morgen lands en de ambachten Lisse en Voorhout. Symon was in 1336 gehuwd met Agniese Bokel, een jonkvrouwe uit het bekende en hoog in aanzien staande Rotterdamse geslacht Bokel van Rotterdam. Het echtpaar zou Teylingen kunnen bewonen zo lang als zij leefden. Toen heer Symon in 1345 met zijn graaf — Willem IV — bij Warns tegen de Friezen gesneuveld was, mocht Agniese op Teylingen blijven wonen. Terug naar Warmond. Er viel in 1328 veel met heer Gerard van Voorne te regelen. Zelfs met het burggraafschap was zo het een en ander aan de hand. Er waren situaties ontstaan, die de burggraaf inkomsten kostten. Op 14 december 1328 werd een overeenkomst tussen graaf Willem III en heer Gerard gesloten, waarbij deze in het burggraafschap van Zeeland werd bevestigd.²³ Tot waarborg van zijn schadeloosstelling van 600 pond Hollands werden hem de opbrengst van vele goederen in het vooruitzicht gesteld. Daaronder vinden we “tuschen tien morghen ende twailven daer thus te Warmonde in staet

voir tien pond holl. sjaers”. Verderop wordt nog duidelijker gesteld: “Voirt hebben wi heren Gheraerde gheheven ende gheven onse huys te Warmonde hem, ende sinen nacominghen. . . in leen te houden”. Het valt niet moeilijk om hieruit te besluiten, dat heer Dirks steenhuis met de tien morgen voor de Teylingens verloren is gegaan.

Het huis schijnt nogal verwaarloosd te zijn. Twee jaar na de belening van 1328 begiftigde de graaf heer Gerard met 500 pond Holl. “om thuis te Warmonde mede te beteren”.²⁴ Of dit aanzienlijk bedrag werkelijk aan het Huis te Warmond — ter herinnering: heer Dirks steenhuis! — besteed is, laat zich niet vaststellen. In ieder geval moet men er van uitgaan dat een huis, waaraan zo veel op te knappen viel, niets kon opbrengen. Opmerkelijk blijft toch wel, dat de lijftocht, die heer Gerard van Voorne ten faveure van zijn tweede echtgenote Elisabeth van Kleef door graaf Willem op 11 juli 1332²⁵ liet bekrachtigen melding maakt van “tlant dat die woninghe toebehoert”. Begrijpelijk, want dat bracht — we zagen het in de overeenkomst van 1328 — 10 pond Holl. ’s jaars op. Maar het steenhuis schijnt dan al niets meer waard te zijn.

Heer Gerard stierf in 1337 en werd opgevolgd door zijn erfdochter Machteld.²⁶ Zonder moeilijkheden werd zij in het bezit van de Warmondse leengoederen gesteld. Volgens de leenregisters van Voorne beleende Machteld van Voorne in 1358 haar neef Henric van Borselen met het huis te Warmond en dertig morgen lands “die Diric van Warmond nu ter tijt in hure heeft”.²⁷ In die dertig morgen zullen de bekende 10 wel opgenomen zijn. Het valt uiteraard uit de bewoordingen niet op te maken, of het huis nog wel in bewoonbare staat was. Het ziet er overigens niet naar uit, dat Henric van Borselen stond te springen om het steenhuis te betrekken. Hij had nog wel andere onderkomens tot zijn beschikking en scheen eerder uit op de opbrengst van het leengoed. Men moet er bovendien rekening mee houden, dat klerken van de Voornse “kanselarij”, niet ter plaatse bekend, vaak vertrouwde formuleringen gedachteloos herhaalden. Zo lang het tegendeel niet met behulp van betrouwbare archiefsprokkels wordt bewezen, schijnt het mij gerechtvaardigd aan te nemen, dat heer Dirks steenhuis zo langzamerhand in een bouwval verkeerd was.

Toen Vrouwe Machteld van Voorne in 1372 overleed, vervielen al haar lenen aan de grafelijkheid, dus ook de Warmondse. Hertog Albrecht schijnt er voorshands weinig mee gedaan te hebben en de bestaande toestand te hebben bestendigd. Echter, zoals reeds eerder vermeld, in 1386 schonk hij de hofstede, die men ook wel *Oude Teylinge* noemde, met 10 morgen land aan de abt van Kamp in het Keulse, opdat er een klooster zou worden gebouwd. Het staat in de schenkingsoorkonde als volgt: “onse hofstede van oude teylingen in de parochie van Warmond mit tien morgen lants dierselver hofstede

alrenaest ende gadelicse gheleghen mit eygenschap, nutschap ende profijt”.²⁸ Eerder werd er op gewezen, dat men uit deze oorkonde niet mag afleiden, dat er nog steeds een goed bewoonbaar huis op de hofstede stond. Intussen bleken de middelen niet toereikend om een klooster te bouwen en de Cisterciensers moesten wachten tot zij door een gift van de ambachtsheer Jan van der Woude in 1412 in staat werden gesteld zich in Warmond te vestigen.

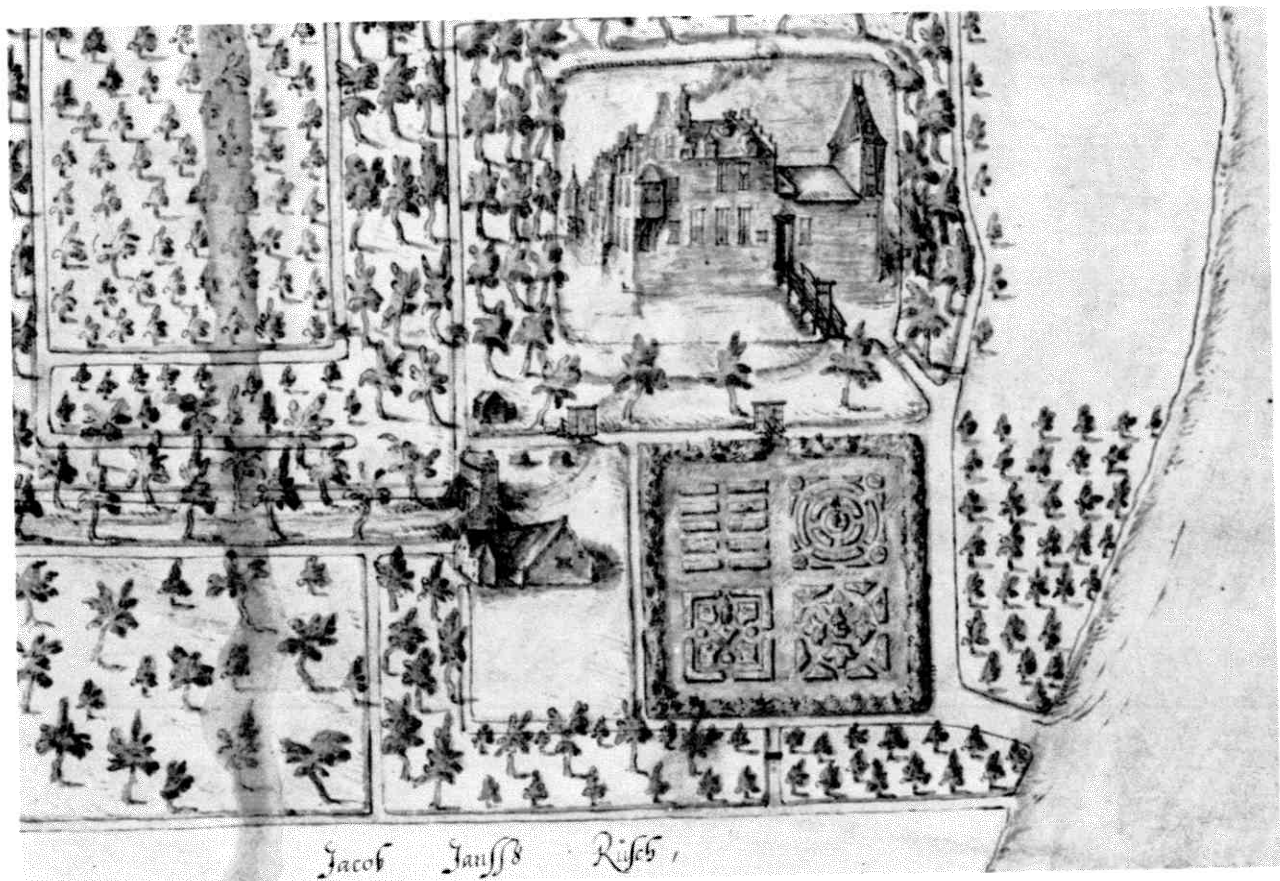
Dat de schenkingsoorkonde van 1386 verduidelijkend spreekt van de hofstede van Oude Teylingen en niet van het Huis te Warmond heeft zo zijn redenen. Het verwarrende is namelijk, dat er in het ambacht Warmond in de veertiende eeuw tegelijkertijd meer huizen stonden, die met dezelfde weinig karakteristieke naam “Huis te Warmond” werden aangeduid.

Daar is dan in de eerste plaats het nu nog bestaande landhuis met zijn allure van een wat versleten grootheid. Het fungeerde als de zetel van de ambachtsheer en behoorde aanvankelijk tot het allodiaal bezit van de Van der Woudes. Heer Jan van der Woude droeg een voorganger van het ons bekende huis Warmond in leen op aan Vrouwe Machteld van Voorne. Dit gebeurde evenwel pas in 1362 en daar het goed nooit iets met de Van Teylingens te maken heeft gehad kunnen we het verder buiten beschouwing laten.

Dan heer Dirk van Teylingens steenhuis. Zoals we gezien hebben wordt het in 1276 en 1281 aangeduid als het steenhuis of het huis te Warmond. Wanneer graaf Willem III in 1328 de zaken met heer Gerard van Voorne regelt, heet dit nog steeds het Huis te Warmond. Zo krijgt heer Gerard in 1330 500 pond Hollands toegeschoven om het *Huis te Warmond* te verbeteren. Bij de vermelding van 1358 meen ik een vraagteken te moeten zetten en in 1386 wordt gesproken van de hofstede van Oude Teylingen; een aanduiding, die eigenlijk niet voor tweeërlei uitleg vatbaar is.

Intussen vallen er oude stukken onder de aandacht te brengen, waarin de betrokkenen kennelijk de noodzaak voelden om er geen twijfel over te laten bestaan, waarom het nu eigenlijk ging. Overeenkomsten, waarin sprake is van land, dat naast de bekende tien morgen lag. De Van Teylingens bezaten veel grond in Warmond en bij noodzaak tot een precieze localisering sprak men — in ieder geval heel begrijpelijk voor de ter plaatse bekenden — van “Oude Teylingen”. Zo bijvoorbeeld al in 1330, toen Gijsbrecht van Rosenberg een goed, geheten Gelrelant en groot 40 morgen, in leen kreeg. Dit stuk grond was gelegen tussen “Alde Teylingen” en Elsgest.²⁹ Het is overigens verstandig zich op dit moment al goed bewust te maken, dat er na de stichting van het klooster alleen nog maar van Sinte Marienhove werd gewaagd.

De herinnering aan heer Dirks steenhuis verbleekte gaandeweg.

Afb. 6. Het huis Lockhorst in 1595 te midden van de boomgaarden. Naar een kaart van J. van Banchem.

Foto Alg. Rijksarchief VTH 2318

achterlatende. Eén daarvan zal in dit verhaal een rol spelen. Hij heette — en dat schijnt in het geslacht Teylingen haast onvermijdelijk — naar oudoom en oom: Dirk. Rond 1327 moet hij meerderjarig geworden zijn; in dat jaar toch beleent Katerina, Vrouwe van Voorne en Teylingen, hem met 50 gemeten lands te Catendrecht en het dagelijks gerecht te Oversliedrecht.

In hun jonge jaren stonden de kinderen Van Teylingen onder voogdij van hun bloedverwant heer Jan van de Wateringhe. In 1325 gaf heer Jan als “momber” (voogd) van de jonge Dirk aan een zekere Foyken Foekenszoon in leen: “die woninghe die Oude Simon van Teylinghen was, opgaende van de Leede tot de weg”. Het goed was 5 morgen groot.³² Dit bezit aan de Warmondse Leede, een woning met 5 morgen, staat later — in de 16de eeuw — te boek als Lockhorst. Wat er precies met “woninghe” bedoeld werd, valt moeilijk uit te maken. De middeleeuwse klerk ging met dergelijke aanduidingen naar onze begrippen tamelijk onachtzaam om. Een treffend voorbeeld levert de grafelijke kanselarij zelf! Wanneer hertog Willem V in 1353 het kasteel Teylingen/Voorhout aan heer Willem van de Wateringhe ter beschikking stelt, wordt Teylingen in de betreffende oorkonde

omschreven als: “onse borch van theilinghe, onse huse, dat huus ende woninghe van theylinghe”.³³ In hetzelfde stuk dus drie verschillende omschrijvingen.

Maar hoe dan ook, Oude Simon van Teylingen, zoals wij boven zagen vermeld tot rond 1280, bezat in het ambacht Warmond een huis met grond aan de Leede. Dit eigendom vererft, met andere bekende Teylingse goederen, op de jonge Dirk van Teylingen. Zo vinden we Dirk in het bezit van een tiende te Rijswijk; hij lijftochtte er zijn vrouw Sophie Aernouts-dochter van Crayesteyn aan op 13 mei 1329. We mogen veronderstellen, dat hij toen pas met haar getrouwd was. Een profijtelijk huwelijk, want Sophie gold voor een niet onbemiddelde erfdochter. Nog in 1329 wijzigde hij haar lijftocht (een soort levensverzekering) in 50 pond Hollands en een paar zwanen voor het huis te Warmond.³⁴ Met dit huis moet m.i. de woning van Oude Simon van Teylingen aan de Leede bedoeld zijn. Het steenhuis van heer Dirk met de tien morgen was immers in 1328 aan heer Gerard van Voorne overgedragen? (zie boven, blz. 64).

Dirk en zijn jonge vrouw zullen overigens aan deze woonstede aan de Leede geen dringende behoefte hebben gehad. Sophie had van haar ouders het voorvaderlijk

slot Crayesteyn geërfd en er bestaat alle reden om te veronderstellen, dat het echtpaar zich op Crayesteyn vestigde. De woning van grootvader Simon bleef waarschijnlijk verhuurd en bracht dus nog geld op.

Heer Dirk sneuvelde als zo vele anderen in 1345 bij Warns. Gelukkig was er een zoon om op te volgen en het familiebezit bijeen te houden. Deze zoon Simon kreeg echter bij zijn vrouw Barta van Montfoort slechts een dochter, Sophie geheten. Wéér een erfdochter Sophie, maar nu een Van Teylingen. Zij huwde al vóór 1370 met Willem van Naaldwijk. De Van Naaldwijks zaten helemaal niet verlegen om een huis in Warmond aan de Leede en het is begrijpelijk, dat zij het goed in leen uitgaven. Zo vinden we in 1429 een belening aan Jan van Poelgeest, waarin het goed als volgt omschreven wordt: “de hofstede van Oude Teylinghe, alsoe die gelegen is met boomgaerde, singelen graften ende met sulcken landen ende restten als daer nu ter tijt toe behorende siin, ende daertoe sulcken swanen als toter selve hofstede . . . van ouder haircomen behoerde . . .”.³⁵ De zwanen van de lijftocht anno 1329, denkt men hierbij onwillekeurig. Men kan zich met recht afvragen, of er op dat moment nog een bewoonbaar huis stond. In 1451 vermelden de leenregisters de volgende omschrijving: “die huysen en goederen van Teilingen gelijk die in den ambachte van Wermonde gelegen sijn en die Jan van Poelgeest van hem (d.i. de heer van Naaldwijk) te leen houdt.”³⁶

Men ziet, de benaming “Teylingen” en “Oude Teylingen” worden haast gedachteloos door elkaar gebruikt.

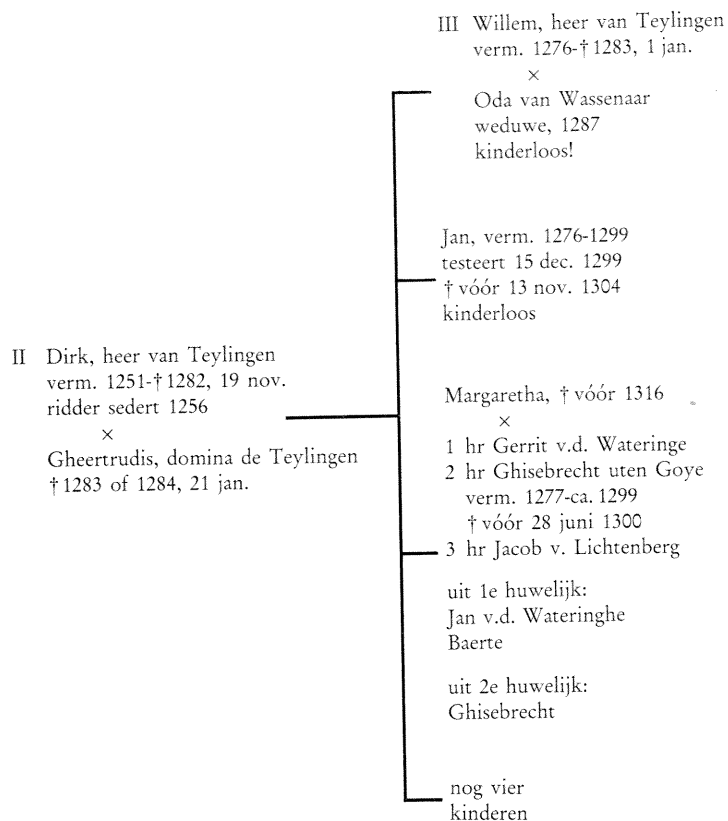
Zelfs de prior van Sinte Marienhove — het klooster dat immers op de tien morgen van heer Dirks steenhuis gezet werd — noemt in 1487/1488 Adriaen van Poelgeest en zijn echtgenote Machteld van der Does als bezitters “van horen hove ende heerliker woninge, geheten Oude Teylinge tot Warmond”. En dan bedoelt hij ongetwijfeld dat goed, dat van de Poelgeesten in de 16de eeuw op een andere familie kwam, die het huis de naam Lokhorst hebben verschaft. Maar toen was men al zo ver van de 13de-eeuwse toestanden verwijderd, dat een heer van Lokhorst het bestond een heerlijkheid Teylingen te construeren met Lokhorst/Oude Simons woninge als middelpunt.³⁷

Tot besluit

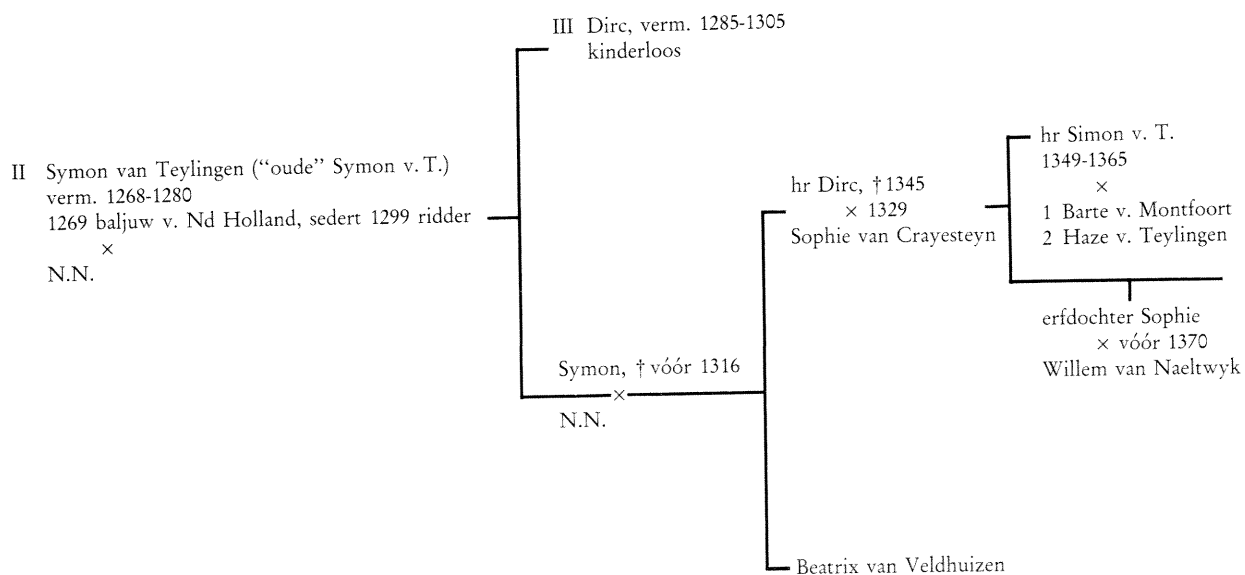
Op grond van het archeologisch onderzoek en de bouw-historische analyse van Teylingen/Voorhout en steenhuis/Warmond, benevens een hernieuwde bestudering van het in de archieven bewaarde materiaal moet men wel tot de conclusie komen, dat Teylingen/Voorhout inderdaad als stamhuis van de Van Teylingens beschouwd mag worden en dat men overigens binnen het ambacht Warmond bijzonder onzorgvuldig met de naam Teylingen heeft omgesprongen. Wellicht is een zeker verlangen naar status daaraan niet vreemd geweest.

Amersfoort, voorjaar 1984.

Dirk van Teylingen en zijn afstammelingen

Symon van Teylingen en zijn afstammelingen

BIJLAGE I
1276, 20 November

Wi Diederick van Theilinge maken cont alle den ghenen, die dese lettren selen sien ofte hoeren, dat wi Florense van Henengowe up hebben ghegheven in vrien eyghene onse stenhus ende onse woninghe te Waremonde, die wi daer hebben ende houdende siin, met dien morghin lants, die an dat hus ligghen bi de oestside, ende daerof siin man siin worden, ende ontfanen hebben van hem te rechten lene in alsulke maniere, alse hiir na bescreve es. Dat es te verstante dat Willem onse outste sone na ons dat houden sal in rechten lene van Florense, ende Willem voert sule verlenen Jhanne, sinen bruder. Ware oec dat sake dat Willem ende Jhan storven sonder wittachtich kint, ende wi el neghenen sone ne lieten, so sout comen up onse outste dochter; alsoe ware dat se storve sonder wittachtech kint, so sout comen up den outsten ende den naesten van der sversiden, die hare erfmag soude siin, niet te bestervene binnen achtersusterkint. Dat hus ende dese woninghe, die voreghenoemt siin, sal gheriet siin Florense ende sinen arnamen. Ombe dit stade ende vast te blivene, so verbind ic mi in dese tegenwardighe lettre, gheseghel met miins selves seghel. Dese lettre wart up die tiit dat men scref ons Heren jaren dusent tuehondert sesse ende seventich, des vridaghes vore sente Cecyliendaghe, ghescreven ende ghegheven.

Vidimus zonder datum, arch. Noorderdepartement, Rijsel, B 1444 (Godefroy 1385).

BIJLAGE II
1276, 20 November

Wi Diederick here van Teylinghe maken cont alle den ghenen, die dese lettren soele siin ofte horen dat wi Florense van Henegouwen up hebben ghegheven in vrien eyghene onse steenhues ende ons woninghe te Waremonde, die wi daer hebben ende houdende siin, met tien morghin lants, die an dat hoes ligghen bi der oestside, ende daer of siin man siin worden ende ontfanen hebben van hem te reghten lene in alsulke maniere, als hier na bescreven es. Dat es te vorstante dat Willem, onse ouste sone, na ons dat houden sal in rechten lene van Florense, ende Willem vort sule verlenen Janne sinen broeder. Wart oec dat sake, dat Willem ende Jan storven sonder wittachtich kint, ende wi elghenen sone nelieten, soe sout comen up onse ouste doghter; alsoe wart dat soe storve sonder wittachtich kint, soe sout comen up den outsten ende horen naesten van der svartsiden, die hore arname soude siin, niet te bestervene binnen aghtersusterkint. Dit hoes ende dese woninghe, die vornomt siin, sal ghereet siin Florense ende sinen vrienden te sinen dienste ende te sinen wille of ende up te varne ende te wesene, als up siin rechte eyghin, dat men van hem te lene hout, ende dit sol siin sonder allen quaden archlust ende sonder quaden verpel ende sonder jeghen den rechten here van den lande. Vort oft ghevele dat Florens storve sonder wittachtich kint eer myn vrouwe siin moeder, soe selen wi dit hoes houden van mire vrouwen sire moeder ghelyc vorsproken es gheliic van hem, ende na mire vrouwen of na hem, storve hi sonder wittachtich kint, solen wyt houden ende onse ofcomen als ghesproken es, van sinen broeder, die houden sal thues ter Rivieren, of van des broeders wittachtich arnamen. Omme dit stade ende vast te blivene, soe verbind ic mi in dese jeghenwordighe lettre, gheseghel met miins sels seghel. Dese lettre waert op die tied, dat men scref ons Heren jaren dusent tweehundert ses ende seventich, des vridaghes vor sente Cecyliendaghe ghescreven ende ghegheven.

Oorspr. perk. Staats-archief Bergen in Henegouwen. Zegel verdwenen. Lacunes aangevuld uit een vidimus van 1305, bewaard in hetzelfde archief.

Onuitgegeven.

BIJLAGE III
1276, 22 November

Nous, Thieris sires de Thellingues, faisons savoir à tous que Florens de Heynau nous a païé et délivré chinquante livres de hollendois, en rabaut de deus cens livres, de quoi il nous denau quaatre plaiges. En tiesmoignaige de cuitanche nous Thieris desusdis en avons adit Florent denées nos pressentes lettres, saïellées de no saiel, l'an mil deus cens chyenquante sis, le iour sainte Chechille.

Onuitgegeven stuk. Origineel verloren.

Afschrift archief Noorderdepartement te Rijsel, in perkamenten rol: B 398 (Godefroy 1085 bis), stuk No. 7; ook geïnventariseerd onder B 1444. Waarschijnlijk vertaling.

BIJLAGE IV
Testament van Jan van Teylingen
1299, 16 December

Ic Jan van Teylingen make cont ende kennelijc allen den ghenen die dese letteren zullen zien oft horen dat ick bij rade ende ghoetduncken vrouwe Margrietten mire zuster, haren Dierick heere van Brederode ende Dierich haren Symons sone miins neven hebben ghegheven Janne van der Weteringen mijnen neve al dat lant dat ic in tambocht van Lisse liggen hadde ende 157 morghenen lants in Warmonder Broeck daer Jan Rissende sone op woent ten vrien eigen na mire doet. Voirt heb ik gegeven Ghijsebrechte des voirnoemden Jans broeder mijnen neve een stuk lants dat gelegen is in Warmonder Broek ende geheven es Ake ende die volgerie met allen rechte als ick hadde na mire doet.

Ende thys te Warmonde met thien morghen lants also als ment hout van den heere na voren Margaretten doet sire moeder alsoe verre als mant van den heere vercrigen mach.

Waert datmant nyet vercrigen mochte et quame an den ghenen daert met onrechte an comen soude.

Voirt heb ic gegeven Baerten mire nichten Jans sustere van den Weteringhe 20 morgenen lants die leggen bij der Binckhurst in tambocht van Voerburgh na mire doet.

Ende deze namelijke Ghijsebrecht ende Baerte en sullen nyet vercopen moghen alsulc goet als ic hoiren ghegeven hebbe ende hier voirnoempt es eer zij oude zijn vijftien jaire ende dair binnen sullen die renten van den voirseghden goede ontfanghen die ghene diere toeghenomen werden van den heere van Brederode ende van Diericke haren Symons sone die voirnoempt zijn.

Ende op dat al dese voirnomde ghichte ewelijck stade ende vaste bliven mochte daaromme heb ick Jan van Teylinge dese letteren besegelt met mijnen seghel ende hebbe gebeden haren dierick here van Brederode ende haren Dieric haren Sijmons zone mijnen neve dat sise oec besegelt hebben met horen seghelen vuythangende ter mere orkonde.

Ende ick Margarete vrouwe van Hagesteyn suster Jans van Teylinghe voirgenoempt want al dit voirseide goet comen soude na Jans doet miins broeders op mijn waert dat ick langher levede dan hij te rechten erve.

Ende deze ghichte letteren oick besegelt met mijnen seghel ter bekenesse dat alle dese voirnoemde sticken gevallen zijn bij mijnen rade ende bij mijnen vrien willen. Gegeven inde jare dusent tweehondert neghen ende negentich des anders daghes na senten Lucien daghe.

Rijksarchief Arnhem, Huisarchief Hackfort; Repertorium.

Noten

- ¹ W. J. van Varik, Oud Teylingen (poging tot een Plaatsbepaling, in: *Jaarboekje Leiden* 1940 dl. 32, pp. 196-198.
- ² R. Fruin, De jongere tak der Van Teylingens, in: *Bijdragen voor Vaderlandse Geschiedenis en Oudheidkunde*, 3e reeks, dl. 10, afl. 3. 's-Gravenhage 1898.
- ³ Gemeente-archief Leiden, Elsevier Inventaris, dl. 1, blz. 241, 15 juni 1386.
- ⁴ Men vergelijkte bijlage 1.
- ⁵ L. Ph. C. van den Bergh, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland*, Amsterdam, 's-Gravenhage 1866 (1868)-1873, II, nr. 416.
- ⁶ Maandblad *De Nederlandse Leeuw*, 44 (1926), kolom 193-207, 234-243, 258-266, 290-299, 353-361.
- ⁷ Maandblad *De Nederlandse Leeuw*, 45 (1927), kolom 10-14 en 58.
- ⁸ Vgl. E. H. ,ter Kuile, in: *De Monumenten van Geschiedenis en Kunst in Leiden en het westelijk Rijnland*, 's-Gravenhage 1944, p. 196 e.v.
- ⁹ S. J. Fockema Andreae, J. G. N. Renaud en E. Pelinck, *Kastelen, ridderhofsteden en buitenplaatsen in het Rijnland*, Leiden 1952, p. 29. Zie ook noot 8.
- ¹⁰ Zie noot 9.
- ¹¹ Van den Bergh, a.w. II nr. 139, nr. 151, nalezing nr. 41, nr. 212, nr. 303.
J. de Fremery, *Supplement Oorkondenboek Holland en Zeeland*, 's-Gravenhage 1901, nr. 209.
- ¹² J. C. van Overvoorde, *Archieven van de kloosters*, I, inventaris en regesten, Leiden 1917, p. 169 Reg. no. 77.
- ¹³ R. Fruin, a.w. p. 86, noot. Fruin verwijst hier naar Mattheus, *Analecta* III, p. 435.
- ¹⁴ Van den Bergh, a.w., nr. 322.
- ¹⁵ Over het versterkingsrecht: K. A. Kalkwiek, *De hertog en zijn burchten*, Zaltbommel 1976, p. 44 e.v.
- ¹⁶ Voor deze ontwikkeling: C. Hoek, Schiedam; een historisch-archeologisch stadsonderzoek. In: *Holland VII* (1975), pp. 89-192. Ik zet overigens een groot vraagteken bij de opvatting van de schrijver, volgens welke de bij oorkonde van 24 okt. 1268 genoemde "woning te Nuwerscie" niet het latere Huis te Riviere zou zijn bedoeld. Hoek meent, dat Riviere pas verschijnt in 1275; men vergelijkte p. 176, noot 158.
- ¹⁷ Van den Bergh, a.w. nr. 345.
- ¹⁸ Van den Bergh, a.w. nr. 426.
- ¹⁹ Van den Bergh, a.w. nr. 416.
- ²⁰ H. Obreen, Het zegel der vrouwe van Voorne en Teylingen, in: *De Nederlandse Leeuw*, 50 (1932), kol. 92.
- ²¹ R. Fruin, a.w. p. 86 e.v.
- ²² Rijksarchief in Gelderland, huisarchief Hackfort, repertorium.
- ²³ F. van Mieris, *Groot Charterboek der graaven van Holland, van Zeeland en heeren van Vriesland*, II, Leyden 1754, pp. 474-475.
W. H. Lenselink en A. D. A. Monna, *Studies over het Zeeuwse en Leidse burggraafschap*, Groningen 1976, p. 28 e.v.
Over vrouwen van Voorne: J. C. Kort, Raadsels rond drie Voornse vrouwen, in: *De Nederlandse Leeuw*, Cde jaarg. mei 1983, kol. 194-210.
- ²⁴ P. L. Muller, *Regesta Hannonensia*, 's-Gravenhage 1881, p. 189.
- ²⁵ F. van Mieris, a.w., p. 529.
- ²⁶ J. C. Kort, a.w., kol. 205-210.
- ²⁷ Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage, Leenkamer Holland en Zeeland (L.H.Z.), Register Voorne A.B., 1284-1367, fol. 75.
- ²⁸ Gemeenschappelijke Archiefdienst Leiden, Archief klooster St. Marienhaven.
Ook R. Fruin, a.w., p. 80.
- ²⁹ Leenactenboeken Gelre, uitheemse lenen, p. 69.
- ³⁰ R. Fruin, a.w., p. 84, noot 3.
- ³¹ S. J. Fockema Andreae, *Warmond, Valkenburg en Oegstgeest*, Dordrecht 1976, p. 24.
- ³² A. G. van der Steur, *Kastelen te Warmond*, Gemeentelijke Archiefdienst Leiden, inventarisnr. 89082.
- ³³ A.R.A., L.H.Z., L.R.K., inv.nr. 23, fol. 43.
- ³⁴ A.R.A., L.H.Z., L.R.K., E.L. 1 fol. 73 en E.L. 2 fol. 60.
- ³⁵ W. H. C. Machen, *Warmond voorheen en thans*, dl. II, Leiden 1931.
- ³⁶ S. J. Fockema Andreae, a.w., p. 19.